
Model naravnega vrta v načrtovalski praksi druge polovice 20. stoletja

Author(s): Barbara GOLIČNIK

Source: *Urbani Izziv*, Vol. 11, No. 1, Urbane mreže / Urban Networks (junij 2000), pp. 83-88

Published by: Urbanistični inštitut Republike Slovenije

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/44179875>

Accessed: 03-07-2025 11:22 UTC

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

Urbanistični inštitut Republike Slovenije is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Urbani Izziv*

Barbara GOLIČNIK

Model naravnega vrta v načrtovalski praksi druge polovice 20. stoletja

Naravni vrt je oblika mestnega zelenja, za katero je značilna samonikla naravna zarast, ki je prepuščena lastnemu razvoju in se ne prestando samodejno spreminja.

Namen diplomske naloge je bil spoznati in kritično osvetliti model naravnega vrta kot eno od možnih alternativ v oblikovanju mestne krajine. Ugotovitve so podane na podlagi spoznanj ekološke psihologije o zaznavanju in preferencah v mestni krajini ter pregledu in primerjavi izhodišč načrtovalcev pri oblikovanju mestne krajine in izvedene načrtovalske prakse. Analize in primerjave so pripeljale do spoznanj, da naravni vrt ne ustreza tipu privlačnega prostora. Ugotovitve je potrdila anketna raziskava, v katero so bili vključeni prebivalci mesta Ljubljana in krajinski arhitekti kot načrtovalci mestne krajine. Rezultati so pokazali, da se preference obeh skupin vprašanih do različnih oblik mestne krajine razlikujejo. Pokazali so tudi, da so tako eni kot drugi dovzetni za nekatere prvine naravnega vrta, vendar modela naravnega vrta kot splošno veljavnega oblikovalskega koncepta mestne krajine ne sprejemajo.

1. Uvod: problem, domneva, cilji

V 60. letih so se v svetu pojavili številni protesti in kritike zaradi posledic hitrega nenadzorovanega tehnološkega razvoja in očitki vse bolj pridobitniško usmerjeni družbi. Kot odgovor na krizo v okolju so se pojavile ideje, ki so hitro postale del družbene zavesti in so vse bolj vplivale tudi na politiko rabe prostora in načine oblikovanja človekovega okolja. Dogodki 60. in 70. let so pripeljali do tega, da je v ospredje prišlo vse, kar ima bolj naraven značaj. Vse

večjo veljavo so pridobile zasnove, ki temeljijo na spontanem razvoju samoniklega rastja. Tako se je v krajinsko-arhitekturnem oblikovanju kot oblikovalski koncept mestne krajine pojavil naravni vrt. Ob tem pojavu se odpirajo naslednja vprašanja:

- Ali je model naravnega vrta v krajinsko-arhitekturnem oblikovanju boljši in drugačen od drugih?
- Ali prinaša in pomeni kaj novega?
- Kaj je njegova prava narava?
- Kakšen je njegov pomen?
- Kako se je uveljavil in kako je bil sprejet?

Delovna hipoteza naloge je bila, da se predstave o optimalnem mestnem zelenju pri načrtovalcih mestne krajine razlikujejo od predstav in pričakovanj mestnega prebivalstva in da so bila stališča načrtovalcev do modela naravnega vrta v praksi premalo preverjena z odzivi prebivalstva. Naloga je tako sledila naslednjim ciljem:

- spoznati dognanja ekoloških psihologov o tem, kakšna mestna krajina je ljudem všeč, kako jo doživljajo in kakšni dajejo prednost;
- ugotoviti različna pojmovanja mestnega zelenja, ki jih podajajo načrtovalci;
- raziskati pojavnost in uveljavitev naravnega vrta v mestni krajini;
- ugotoviti pomen in naravo naravnega vrta;
- ugotoviti upoštevanje spoznanj ekološke psihologije v načrtovalski praksi;
- z anketo raziskati preference mestnega prebivalstva do različnih vrst mestne krajine, s poudarkom na modelu naravnega vrta;
- z anketo raziskati stališča načrtovalcev pri oblikovanju mestne krajine.

2. Zaznavanje mestnega zelenja

V zgodnjih 50. letih našega stoletja so se psihologi začeli ukvarjati s psihičnim odnosom med človekom in njegovim okoljem, posebno njegovim zunanjim okoljem. Vpraševali so se o tem, kako ljudje svoje okolje zaznavajo, na katere dražljaje se posebej odzivajo in kakšni so odzivi na takšne dražljaje. Rezultati številnih dosedanjih študij tako potrjujejo, da je vloga narave za človeka v mestu še posebej poudarjena in da navezanost človeka na naravo in naravne prvine v bivalnem okolju lahko sprejmemo kot dejstvo (Kaplan in Kaplan, 1989).

2.1 Preference ljudi do okolja

Preference ljudi do okolja lahko merimo na dva načina: z lastnostmi, kot so skladnost, zapletenost, čitljivost in skrivnostnost prostora, in s pomočjo t.i. zaznavnih kategorij, ki v glavnem temeljijo na vsebini in organizaciji prostora.

Številne empirične raziskave so pokazale, da imajo med različnimi naravnimi okolji prizorišča, ki so zelo odprta in kjer manjka katera koli prvina, ki določa globino, razmeroma nizke preference. Čeprav naj bi ta prizorišča prispevala k občutku varnosti, ker je pogled v vseh smereh prost, nudijo malo zaščite. Zadovoljstvo je zmanjšano zaradi pomanjkanja krajinskih poudarkov členitve v prostoru, ki pomaga obdržati orientacijo (Kaplan in Kaplan, 1989). Omenjena ugotovitev se je potrdila v načrtovalski praksi, predvsem v stanovanjskem zelenju sosesk, nastalih v času funkcionalizma, kjer so velike košene tratne površine ostajale prazne in so puščale ljudi nezainteresirane.

Slika 1: Primer soseske, narejene po načelih funkcionalizma (Nohl, 1986: 29)

Preference so dosledno tudi nizke v okoljih, ki so zastrta. Če na primer gosta podrast prevladuje v ospredju prizorišča, je manj verjetno, da se bo posameznik skozi tak prostor z lahkoto gibal. Njegovo zadovoljstvo je v takem prostoru zmanjšano. Občutek prikrite nevarnosti in onemogočen pogled bi okolje prav tako naredila manj varno in neprijetno (Kaplan in Kaplan, 1989). Ob tej ugotovitvi pa je mogoče pristaviti povsem drugačen primer iz načrtovalske prakse. Značilne so ureditve s spontano naravno zarastjo, ki so dolgoročno prepuščene lastnemu razvoju.

3. Dinamika pojmovanja mestnega zelenja

Sklop predstavlja pomembnejše koncepte mestne krajine od začetka 20. stoletja do danes in po-

drobneje obravnava obdobje zadnjih trideset let, vezano predvsem na razvite države zahodne Evrope.

Iskanje optimalnega socialnega okolja za mestnega prebivalca je pripeljalo do novih razvojnih teženj. Začel se je premik kot reakcija na krizo v okolju. Ideje, ki so vodile ta zagon, so hitro postale del družbene zavesti in so vse bolj vplivale na politiko rabe prostora in način oblikovanja živega okolja. Ponovno je oživel mit o naravi kot nosilki zdravega v živem okolju (Ogrin, 1984/85). Glavna naloga načrtovanja mestnega zelenega prostora je postala stabilizacija naravnega ravnotežja. Mestno zelenje, ki so ga v njegovi dotedanji vlogi videli predvsem kot higiensko, rekreacijsko, socialno in členitveno zelenje, je bilo z novim pojmovanjem vse bolj poudarjeno tudi kot sestavni del ekosistema. Vse večjo veljavo so pridobile zasnove, ki temeljijo na avtohtonih

rastlinskih združbah in njihovem spontanem razvoju.

3.1 Model naravnega vrta

Tako kot so številni teoretiki in zagovorniki gibanja za naravni vrt, tako številni so tudi njihovi konkretni stili naravnega vrta. Zagovornik naravnega vrta in obenem pravi tvorec besedne zveze naravni vrt je Urs Schwarz, ki je leta 1980 napisal knjigo *Der Naturgarten*. Misel so naprej razvijali Helga Brimle, Hubert Weiger, Hermann Semmelroth in Hans Kern, ki so leta 1981 izdali knjigo *Ökologischer Garten*. Kselska šola je razvila tretje pomembno stališče naravne estetike. Po njihovem konceptu je naravni vrt pravi odprti prostor v mestu, ki ga ni mogoče zamenjati z vrtnarsko negovanim mestnim zelenjem (Milchert, 1985: 651). Bistveno drugačen je prispevek L.

Slika 2: Spontana zarast v soseski Heereveen (Pätzold, 1980:843, Spitzer 1980:475)

LeRoya, katerega naravni vrt je v prvi vrsti kritika civilizacije in šele v drugi oblikovalski koncept. L. LeRoy danes velja za enega glavnih pobudnikov in zagovornikov ideje naravnega vrta.

Metoda izvajanja doktrine o naravnem vrtu je zbirati in sejati semena naravnih rastlinskih vrst in pustiti, da spontani razvoj oblikuje naravno krajino. Osnovno vodilo je, da je vrt proces, kjer je končno stanje nepredvidljivo. Namesto da bi z nego ohranjali neko stanje, ostaja sistem ves čas v teku in odprt za nove spremembe in razvoj. Kot pomembna načela, ki določajo naravni vrt, LeRoy omenja še delo z naravo, bogatitev skozi raznovrstnost, ustvarjalnost na mestu, udeležbo uporabnikov, kar se da nizko porabo energije, prihranek energije in ustvarjalno ročno delo (Spitzer, 1980).

3.2 Park uporabnikov – oblika naravnega vrta s poudarjenim socialnim pomenom

Postopoma se je zamisel naravnega vrta nadgrajevala tudi z drugimi pomeni in prvinami in se tako uveljavila v različnih zvrsteh mestne krajine. Nastal je nov tip mestne krajine, ki se je uveljavil pod imenom park uporabnikov. Podobno kot pri zasnovah, ki so nastale pod neposrednim vplivom

gibanja za naravni vrt, za park uporabnikov velja, da nima končne oblike. Njegova oblika se izraža skozi dinamičen proces, ki ga določa igra izmenjav različnih rab prostora. V njem meščani poiščejo, kar potrebujejo. Ti, v procesu prisvojitve nastali odprti prostori naj bi uporabniku optimalno funkcionalno in estetsko odgovarjali (Grzimek, 1983).

Vseskozi pa se ob tendencah »nazaj k naravi« pojavlja tudi dvom o njihovi splošni veljavi in smiselnosti, njihovi prevladi in stilni oznaki mestnega zelenja zadnjih desetletij tega stoletja. Vedno bolj se v ospredje postavljajo tudi vprašanja o lepem, ne le socialnem in ideološkem, ampak tudi estetskem in duhovnem zadovoljstvu.

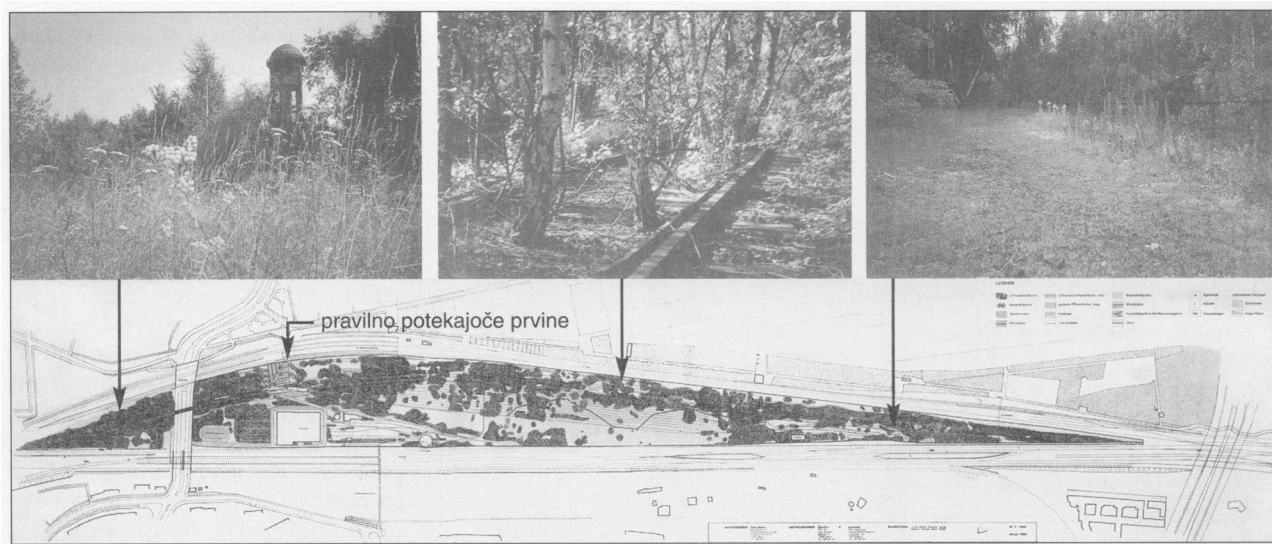
3.3 Naravni vrt in sodobna načrtovalska praksa

Čeprav je v zgodnjih 70-ih letih nastalo nekaj stanovanjskih sosesk, v katerih so krajinske zasnove nastale po načelih naravnega vrta, je ta model večinoma ostal bolj ideološka tvorba. Bil je usmerjen predvsem na vnos narave v mesto in manj na ustvarjanje primerne socialnega okolja za mestnega prebivalca. Pregled različnega gradiva je pokazal, da model naravnega vrta ni podal strukturnega koncepta mestne krajine. Zastavlja pa se tudi

vprašanje, kako je grafično prikazana njegova vsebina. Redki tlorsni prikazi zasnov ali posameznih delov zasnov, ki sem jih zasledila, so prikazovali obstoječe stanje območja, opremljeno z besedilom, ki je pojasnjevalo njegovo vsebino: naravni vrt, spontana naravna zarast ...

V skladu z namenom, ki je prinesel zamisel o naravnem vrtu, je v načrtovalsko prakso prišel nov oblikovalski motiv. Za krajinsko-arhitekturno oblikovanje je značilno, da za oblikovalski motiv pogosto uporabi abstrakcijo kakega naravnega pojava ali mestno krajino oblikuje kot prisposodobeno narave. Za model naravnega vrta ne moremo reči, da nadgrajuje veljavne in znane načine oblikovanja oz. iz njih izhaja, saj za oblikovalski motiv uporablja naravno stanje samo po sebi.

Model naravnega vrta je našel pot tudi v zasnovi, ki niso povsem odgovarjale njegovim značilnostim. Površine z naravno zarastjo se so pojavile kot posamezni deli takih celot. Pojavljale so se znotraj geometrijsko ali organsko oblikovanih zasnov, ki so jih pogosto omejevale stranice geometrijskih likov. V takem kontekstu model naravnega vrta povsem zgubi svoj pomen, saj v prostoru in času neomejeno naravo zamejujejo linije ali krivulje geometrijskih likov, ki prosto rastočo naravo omejujejo na

Slika 3: Natur-Park Südgelände, Knoll in sod. (Knoll in sod., 1997:15)

točno določeno območje. Ta tako predstavlja poseben motiv znotraj celotne zasnove.

V primerjavi z ostalimi oblikovalskimi prijemi se naravni vrt kot oblikovalski koncept mestne krajine vedno bolj kaže kot veren posnetek originala. Vsekakor pa pojav naravne krajine v mestu odseva tako splošno okoljsko krizo, kot tudi iskanje nove estetike mestne krajine. Koliko je ta nova estetika sprejemljiva za mestne prebivalce, skuša podati naslednji sklop, ki z anketno raziskavo strne razmišljanja o naravi in pomenu naravnega vrta v mestni krajini.

4. Anketna raziskava: položaj mestnega zelenja v zavesti mestnega prebivalstva in načrtovalski praksi

Empirična raziskava je oprta na teoretične podlage prejšnjih dveh poglavij in podatke, pridobljene z

anketo.V raziskavi se ločeno pojavljata dva vzorca. V vzorec 1 je bilo zajetih 105 (59 žensk, 46 moških) prebivalcev mesta Ljubljana, v vzorec 2 pa je bilo vključenih 30 (19 žensk, 11 moških) krajinskih arhitektov. Vzorec 2 je bil manjši. Velikost tega vzorca je posledica pričakovane manjše variabilnosti, saj gre za vzorec strokovnjakov s področja krajinskega oblikovanja, in dejstva, da bi se ob večanju vzorca povečali stroški priprave in izvajanja ankete.

Vprašalnik je vseboval 12 vprašanj. Vprašanja od 1 do 3 so se nanašala na demografske podatke vprašanih. Vprašanja od 4 do 12 so bila vprašanja zaprtega tipa z ocenjevalnimi lestvicami. Vprašanje 12 so dopolnjevale fotografije s prizorišči, ki so se razlikovala po načinu oblikovanja in gladkosti osnovne teksture ter prvinah, ki določajo globino prizorišča.

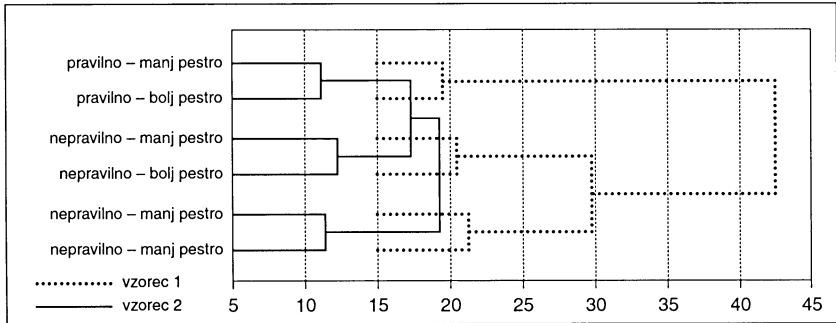
4.1 Rezultati in razprava

Vprašalnik je po sestavinah naravnega vrta vpraševal neposredno ali tako, da je v primerjalni izbor po-

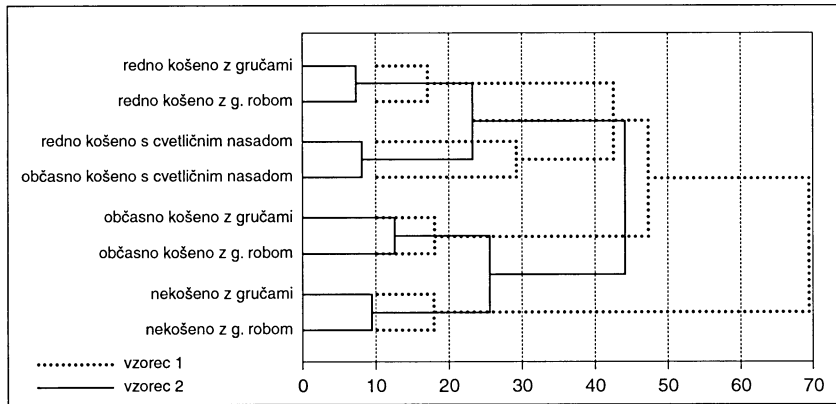
nudil še druge oblike mestne krajine. Za razpravo so bile potem pomembne tako razlike med rezultati kot podobnosti med njimi.

Iz rezultatov je mogoče sklepati, da vprašani iz vzorca 1 za naravno označujejo vse, kar ni pravilno geometrijsko oblikovano, in da se kot pomemben dejavnik določanja naravnega pojavljata pestrost in narava kot živa tvarina sama po sebi. Vprašani obravnavajo rastline za naravne same po sebi ne glede na način njihovega vzdrževanja. Poudarek dajejo načinu oblikovanja. Anketna raziskava, vključena v diplomsko nalogo, potrjuje hipotezo, da se predstave o optimalnem mestnem zelenju pri načrtovalcih mestne krajine razlikujejo od predstav in pričakovanj mestnega prebivalstva. Rezultati kažejo, da so glede na prostorsko konfiguracijo tako enim kot drugim najbolj všeč prizorišča z redno košeno trato in sestavinami, ki določajo robove in globino prizorišča. Glede na način oblikovanja so laikom bolj všeč pestre in organsko oblikovane zasnove, načrtovalcem pa manj pestre in geometrijsko oblikovane zasnove. Za obe skupini vprašanih pa raziskava pokaže, da modelu naravnega vrta v mestnih parkih in stanovanjskih soseskah niso naklonjeni.

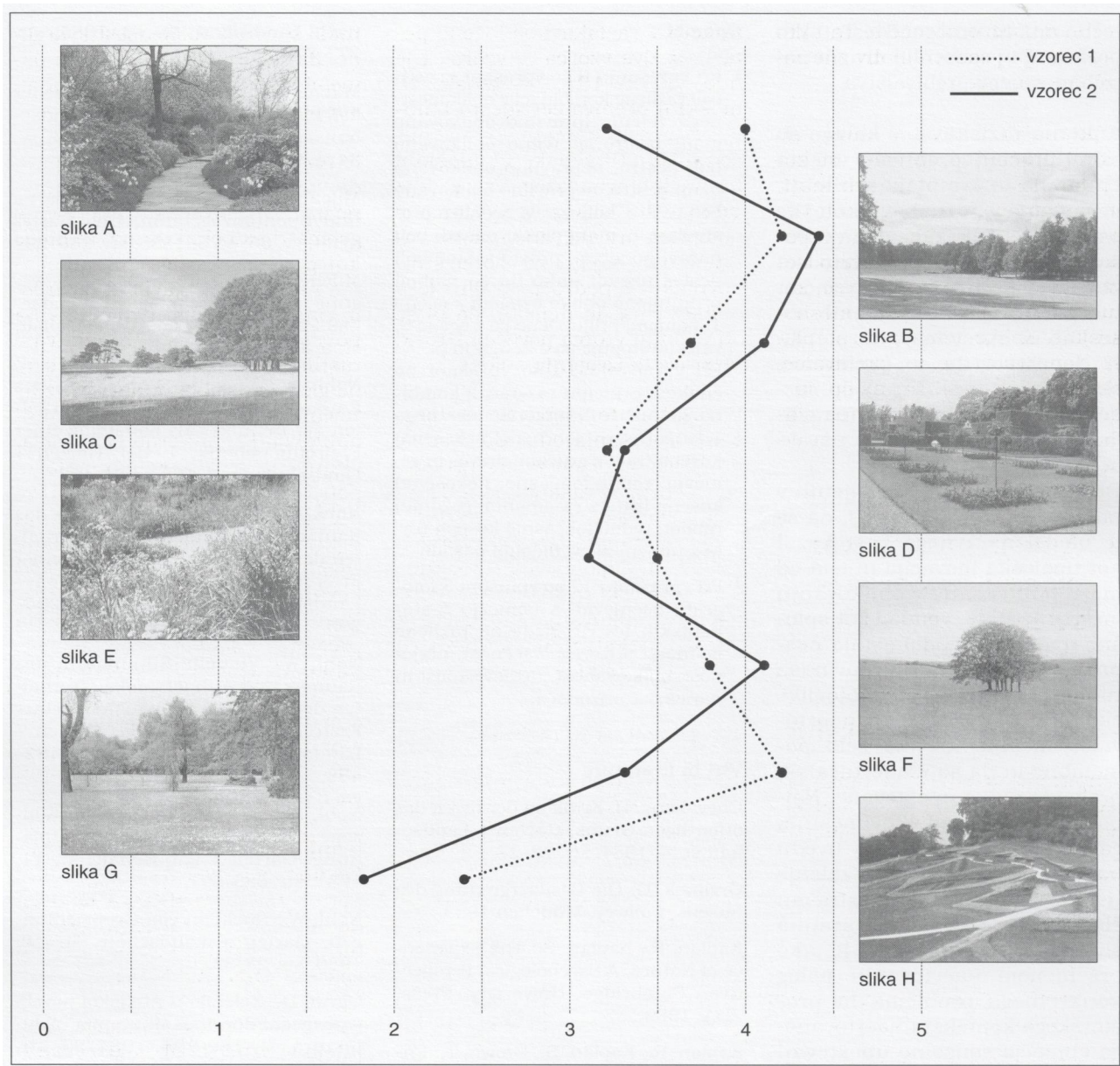
Rezultati anketne raziskave potrjujejo spoznanja ekološke psihologije, da so prizorišča z gladko osnovno teksturo in sestavinami, ki dajejo vtis globine in tako prispevajo k členjenosti prostora, tista, ki bolj pritegnejo. Potrjujejo ugotovitev, da na preferenco pomembno vplivata stopnja odprtosti prostora in njegova določljivost. Pomembno je, da ima opazovan prostor dobro izraženi obe lastnosti hkrati. V obeh primerih (vzorec 1, vzorec 2) rezultati kažejo, da so vprašanim bolj všeč prizorišča z gručami dreves in grmovja ali gozdnim robom, kot pa prizorišča brez dreves in grmovja. Rezultati tako potrjujejo osnovna spoznanja ekološke psihologije, da je ljudem všeč čitljiv, raznovrsten in urejen prostor.

Graf 1: Drevesni diagram vprašanja 9 za oba vzorca¹

Graf 2: Drevesni diagram vprašanja 10 za oba vzorca

Graf 3: Povprečne vrednosti za vsečnost slik vprašanja 12 za oba vzorca²

5. Zaključek

Kot odziv na krizo v okolju so se v krajinsko-arhitekturnem oblikovanju 60-ih in 70-ih let pojavila gibanja, ki so hotela doseči spremenjeno ravnanje človeštva z naravo tudi z drugačno mestno krajino. Alternativa v oblikovanju mestne krajine je postal naravni vrt. Vzporedno z idejami o modelu naravnega vrta so nastajala tudi spoznanja ekološke psihologije o zaznavah in preferencah v mestni krajini. Raziskave so pripeljale do spoznanj, da je za ljudi prijeten čitljiv, raznovrsten in

urejen prostor ter da sta poleg omenjenih lastnosti pomembni še vsebina in organiziranost prostora. Naravni vrt s svojo zgradbo po teh merilih ni zadoščal tipu privlačnega prostora. Koncept je velik pomen pripisoval uvajanju in ohranjanju narave v mestni krajini in se tako bolj ukvarjal z načinom, kako naj narava pride v krajino in se potem nadalje razvija, kot pa s strukturo takšne mestne krajine. Načrti, ki sem jih zasledila, niso ustrezali vsebini in osnovnim značilnostim naravnega vrta. Njihova sporočilna vrednost ni prispevala k dodatnim

pojasnitvam in dopolnitvam koncepta. Tako je iz navedenega in ob spoznanju, da model naravnega vrta ni podal strukturnega koncepta mestne krajine, mogoče sklepati, da pravzaprav tudi ni podal ustreznega grafičnega prikaza. Ker je bil torej usmerjen predvsem na vnos narave v mesto in manj na ustvarjanje primerne socialnega okolja za mestne prebivalce, v iskanju optimalnega socialnega okolja ni podal sprejemljivih rešitev. Izkazal se je kot slabo členjen prostor z nizko ravno kompleksnosti. Kot tak ni zadovoljil osnovnih po-

treb, niti ni omogočil estetskih doživljanj in zadovoljil drugih potreb mestnega prebivalstva.

Anketna raziskava, v katero so bili vključeni prebivalci mesta Ljubljana in krajinski arhitekti, je potrdila spoznanja ekološke psihologije. Pokazala je, da vprašani modela naravnega vrta kot oblikovalskega koncepta v mestnih parkih in stanovanjskih soseskah ne sprejemajo, in potrdila domnevo, da se preference obeh skupin vprašanih do različnih oblik mestne krajine razlikujejo.

Ob spoznanjih, predstavljenih v nalogi, je mogoče sklepati, da se je model naravnega vrta kazal kot tipološka inovacija in ena od možnih alternativ v oblikovanju mestne krajine, vendar kot splošno uporaben model ostaja nesprejemljiv. Naloga tako prinaša tudi spoznanje, da so ugotovitve ekološke psihologije za načrtovalca mestne krajine zelo pomembne in da so v načrtovalski praksi le redko upošteevane. Najbolj splošna opredelitev mestnega zelenja, predstavljena v uvodu naloge, je, da je mestno zelenje tisto zelenje, ki služi mestnemu človeku. Če naj mestna krajina služi mestnemu človeku, je tako pri njenem načrtovanju poleg konkretnega problema in prostorskega konteksta načrtovanega območja smiselno upoštevati tudi spoznanja ekološke psihologije o zaznavah in preferencah v mestni krajini.

Barbara Goličnik, univ. dipl. inž. kraj. arh.,
Urbanistični inštitut RS

Pojasnilo

Barbara Goličnik, univ. dipl. inž. kraj. arh., je za diplomsko nalogo *Model naravnega vrta v načrtovalski praksi druge polovice 20. stoletja* (mentor: prof. Dušan Ogrin, somentor prof. dr. Marko Polič) prejela študentsko Prešernovo nagrado Biotehniške fakultete za leto 1999.

Opombi

- ¹ Pri vprašanju 9 so vprašani razvrščali različne kombinacije oblik mestnega zelenja (pravilno oblikovano manj pestro, pravilno oblikovano bolj pestro, nepravilno oblikovano manj pestro, nepravilno oblikovano bolj pestro, bolj naravi podoben prosto rastoč, manj pester nasad, bolj naravi podoben, prosto rastoč bolj pester nasad), tako da so najbolj priljubljeno obliko označili z oceno 1, najmanj priljubljeno pa z oceno 6, vmesne stopnje pa z 2, 3, 4 in 5. Pri vprašanju 10 so vprašani po enakem principu razvrščali kombinacije različnih prizorišč mestnega zelenja (redno (občasno, nekošena) košena trata z gručami dreves in grmovja, redno (občasno, nekošena) košena trata z razgibanim gozdnim robom, redno (občasno) košena trata z urejenimi cvetličnimi nasadi).
- ² Pri vprašanju 12 so vprašani 8 fotografij ocenjevali s pomočjo 5-stopenjskih lestvic glede na različne lastnosti prizorišč: všečnost, urejenost, oblikovanost, raznovrstnost in naravnost prizorišča.

Viri in literatura

- Chevallerie, H.: Kritik an der Kritik des öffentlichen Grüns, *Garten + Landschaft* št. 4, 1984, str. 23–27.
- Grzimek, G.: Die Besitzergreifung des Rasens, Callwey, München 1983.
- Kaplan, R., Kaplan, S.: The Experience of Nature, A Psychological Perspective, Cambridge University Press, ZDA, 1989.
- Kaplan, R., Kaplan, S., Brown, T.: Environmental Preference, A Comparison of Four Domains of Predictors, *Environment & Behavior*, Zv. 21, št. 5, 1989, str. 509–530.
- Knoll, H., Kowarik, I.: Natur-Park Südgelände, *Garten + Landschaft*, št. 7:1997, str. 15–17.
- Lancaster, M.: The New European landscape, Butterworth Architecture, Oxford 1994, str. 27–30.
- LeRoy, L.: Natur ausschalten-Natur einschalten, Klett-Cotta, 2. Auflage, Stuttgart 1983.
- LeRoy, L.: Diskussion: Ich baue keine Naturgärten, *Garten + Landschaft* št. 6:1982, str. 408–409.
- Lynch, K.: The Image of the City, Cambridge, 1960.
- Milchert, J.: Über die Sehnsucht nach »Wildnis« in städtischen Freiraum, *Garten + Landschaft*, št. 10, 1983, str. 771–776.
- Milchert, J.: Zur Kritik aktueller ästhetischer Leitbilder der Landschaftsarchitektur, *Das Gartenamt*, zv. 34 št. 9, 1985, str. 642–654.
- Milchert, J.: Zwischen Postmoderne und Spontanvegetation, *Das Gartenamt*, zv. 35, št. 5, 1986, str. 286–292.
- Milchert, J.: Die Ruderalgartengewegung als Renaissance der Landschaftsgartenidee, *Garten + Landschaft*, št. 5, 1986a, str. 41–45.
- Nohl, W.: Visuelle Stimulation des Raumes und Aufmerksamkeitsverhalten der Benutzer als bausteine einer Freiraumästhetik, 1. del, *Garten + Landschaft*, št. 3, 1980, str. 194–198.
- Nohl, W.: Visuelle Stimulation des Raumes und Aufmerksamkeitsverhalten der Benutzer als bausteine einer Freiraumästhetik, 2. del, *Garten + Landschaft*, št. 4, 1980, str. 290–293.
- Nohl, W.: Visuelle Stimulation des Raumes und Aufmerksamkeitsverhalten der Benutzer als bausteine einer Freiraumästhetik, 3. del, *Garten + Landschaft*, št. 6, 1980, str. 482–488.
- Nohl, W.: Das Naturschöne im Konzept der städtischen Freiraumplanung, *Garten + Landschaft*, št. 11, 1981, str. 885–891.
- Nohl, W.: Rückbau von Großsiedlungen, *Garten + Landschaft*, št. 10: 1986, str. 28–32.
- Ogrin, D.: Zelenilo u Atenskoj povelji – povijesni doprinosi ili utopija, *Arhitektura*, št. 189–195, 1984/85, str. 66–73.
- Pätzold, H.: Gedanken über eine LeRoy-Kreation, *Garten + Landschaft*, št. 10, 1980, str. 843–844.
- Schmidt, E.: Der Naturgarten – ein neuer Weg? *Garten + Landschaft* št. 11, 1981, str. 877–884.
- Sitte, C.: Umetničko oblikovanje gradova, Građevinska knjiga, Beograd 1967, str. 153–174.
- Spitzer, K.: »Wilde Gärten«, *Garten + Landschaft*, št. 6, 1980, str. 470–477.
- Trieb, M.: Modern Landscape Architecture: A Critical Review, The MIT Press, London, England, 1993, str. 220–265.
- Whiston, Spirn, A.: The Granite Garden, Urban Nature and Human Design, Basic Books, New York, 1984.